

YENİ ÇAĞ SİYASET FELSEFESİNDE FETİH HAKKI SORUNSALI

Aydoğan KUTLU*

ÖZ

Bu çalışmada, siyaset felsefesi içinde fethin, hangi bağlamda bir hak kaynağı olarak görülebileceği ele alınmaktadır. Bu bakımdan tartışma, özellikle Yeni Çağ'a odaklanmıştır. Zira bu dönemde coğrafi keşiflerin gerçekleştirilmesi, İngiltere ve Fransa'da egemenliğin kaynağını fetihle bulan kuramların geliştirilmesi ve haklı savaş öğretileri, fetih ile işgal arasında bir anlam farkının belirmesine ve fethin atıf yapan belirli hakların ileri sürülebilmesine imkân sağlamıştır. Öte yandan fetih hakkının, başka haklarla da gerilim içinde olduğu tespit edilmiştir. Mülkiyet hakkı, bunların başında gelmektedir. Fethin mülkiyete üstünlüğü ile özel mülkiyet hakkının dokunulmazlığını uzlaştırmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bir diğer gerilim hattı, egemenliğin kaynağına fetih yerleştirildiğinde, güçlülük ile haklılık arasında doğmaktadır. Yenilenlere göre fetih, meşru bir tabiyet olarak değil, ancak öcü alındığında düzeltilebilecek olan bir tahakküm olarak görülmektedir. Fetih hakkı bağlamında bir başka tartışma, yenilgi sonucu kölelikte görülmüştür. Hayatının bağışlanması karşılığında özgürlüğünden vazgeçmenin meşruiyeti Yeni Çağ boyunca değişmiştir. Son olarak haklı savaş öğretileri, her ne kadar saldırı savaşını yasaklayarak fetih hakkını sınırlandırsalar da, uluslararası hukukta belirli pratik nedenlerden dolayı bu, hiçbir zaman fethin tümüyle reddine ulaşmamıştır.

Anahtar Kelimeler: fetih hakkı, mülkiyet hakkı, Norman boyunduruğu, savaş sonucu kölelik, haklı savaş öğretisi

THE QUESTION OF THE RIGHT OF CONQUEST IN NEW AGE POLITICAL PHILOSOPHY

ABSTRACT

This study examines the context in which conquest can be seen as a source of rights in political philosophy. In this respect, the discussion focuses especially on the New Age. In this period, geographical discoveries, the development of theories in England and France that found the source of sovereignty in conquest, and the doctrines of just war enabled the emergence of a difference in meaning between conquest and occupation and the assertion of certain rights referring to conquest. On the other hand, the right of conquest has been found to be in tension with other rights. The right to property is one of these rights. Various attempts have been made to reconcile the supremacy of conquest over property with the inviolability of the right to private property. Another line of tension arises between forcefulness and righteousness when conquest is placed at the source of sovereignty. For the vanquished, conquest is not seen as legitimate subordination, but as a form of domination that can only be rectified by avenging it. Another debate in the context of the right of conquest was seen in slavery as a result of defeat. The legitimacy of giving up one's freedom in exchange for the sparing of one's life has changed throughout the New Age. Finally, although just war doctrines limit the right of conquest by prohibiting offensive warfare, in international law this has never amounted to a total rejection of conquest for certain practical reasons.

Keywords: the right of conquest, the right to property, Norman yoke, slavery as a result of war, just war doctrine

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. E-posta: akutlu@kastamonu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-8462-2610. Kastamonu/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 11.04.2024
Makalenin kabul tarihi: 14.10.2024

Submission Date: 11 April 2024
Approval Date: 14 October 2024

“Fethetme arzusu hiç şüphesiz normal ve doğal bir şeydir ve buna kalkışan bir kimse, eğer gerekli imkânlara sahipse, kınanmamalı, övülmelidir: ama bunu yapabilecek güçte olmadığı halde, yapmaya kalkışan cezaya çanak tutuyor, hata işliyor demektir”.¹

“Nasıl ki bir evin yıkılışı o yerde yeni bir evin yapılmasından farklıdır, fetih de tıpkı bunun kadar, hükümet kurulmasından farklıdır”.²

Giriş

348

1930’larda fetih kavramının güncelliğine dair bir çalışma, bu kavramın uluslararası hukukta ve uluslararası toplumun gözünde artık hiçbir yasal hak anlamı taşımadığını belirtiyordu.³ Bu bakımdan yaklaşık bir asır sonra günümüzde fetih hakkının güncel uluslararası çatışmalarda tekrar gündeme geldiğini görmek şaşırtıcıdır. Azerbaycan’ın Karabağ’ı savaş yoluyla geri kazanması, Rusya’nın Ukrayna’yı istilası ve İsrail’in Gazze Savaşı, fethin geri döndüğüne dair yorumlara neden olmuştur.⁴ Aslında fetih hakkının 18. yüzyıldan beri sürekli gerilediği, dünya savaşlarından sonra açıkça yasaklandığı, Aydınlanma ve liberalizm tarafından uzun zamandır aşındırıldığı dikkate alındığında bu canlanma, gidişata aykırı görünmektedir. Konunun uluslararası ilişkiler kuramlarını ilgilendiren boyutları bir tarafa bırakıldığında, fetih hakkına baştan beri mündemiç olan içsel gerilimler ve belirsizlikler, dikkatli bir gözle bakıldığında bu güncel krizlerde de göze çarpmaktadır. Bu bakımdan bu çalışma, biraz daha geriye giderek fetih hakkının dinsel meşruiyet, haklı savaş, yenilgi sonucu kölelik, egemenlik ve mülkiyetle ilişkisi

¹ Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, çeviren Kemal Görgülü, Ankara: Sosyal Yayınları, 1998, s. 88.

² John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, çeviren Fahri Bakırcı, Ankara: Babil Yayıncılık, 2004, s. 149.

³ Charles Cheney Hyde, “Conquest Today”, *The American Journal of International Law*, Vol. 30, No. 3, 1936, 471.

⁴ Tanisha M. Fazal, “The Return of Conquest?”, *Foreign Affairs*, Nisan 6, 2022, Erişim Tarihi: Ekim 12, 2024, <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-06/ukraine-russia-war-return-conquest>; Christopher Phillips, “The Return of Conquest Wars”, *Al Majalla*, Aralık 26, 2023, Erişim Tarihi: Ekim 12, 2024, <https://en.majalla.com/node/306971/politics/return-conquest-wars>.

gibi farklı boyutlarının belirginleştiği Yeni Çağ'da felsefi olarak nasıl tartışıldığını, fetih hakkının lehine ve aleyhine savları incelemektedir.

Fetih, çağrışımı görece net bir kavramdır: Bir bölgenin zorla ele geçirilmesini ifade eder. Peki, fetih, felsefi ve hukuksal açıdan bir hak anlamı taşır mı? Bu soruya genel ve tarih-üstü bir yanıt vermek mümkün değildir. Zira fethin sözcük anlamı ve fetihle hak arasındaki ilişki tarihin farklı dönemlerinde farklı biçimler olarak dönüşmüştür. Dolayısıyla önce bu anlamları açmak, konunun çerçevesini hazırlamak için yararlı olacaktır.

Batı dillerinde fetih anlamına gelen sözcük, sanılabileceğinin aksine, askerî değil hukuksal bir terimden türemiştir. *Latince-Türkçe Sözlük*'te *conquest/us*, "şiddetli yakınma, feryat" olarak tanımlanırken, *conquestiois*, "yakınma, şikâyet; dinleyicilerin merhametine seslenme" olarak açıklanmıştır⁵. Bu anlam, kavramın kök-anlamıdır. Orta Çağ'da bu anlam üzerine hukuksal bir kullanım gelişmiştir. Buna göre *conquest*, "Miras dışında taşınmaz malın kişisel olarak edinilmesi" veya "Mirasın karşısı olarak bu biçimde edinilen taşınmaz mal" anlamı kazanmıştır⁶. Bu anlam doğrultusunda eski İngiliz, İskoç ve Norman hukukunda bir mülkün miras veya "fetih" yoluyla edinilmesi arasında ayırım yapılmıştır ve "fetheden" kişi, bir mülkün ilk alıcısı kabul edilmiştir.⁷ Görüldüğü üzere, Orta Çağ'da "fetih" kavramının hukuksal anlamı, miras-dışı veya mirasa alternatif bir edinme biçimi olarak belirmiştir. Yine Orta Çağ'ın zihniyeti içinde, bireysel anlaşmazlıklara uygulanan "Tanrı'nın hakemliği"⁸, bazen siyasal-askerî anlaşmazlıklara da uyarlanabiliyordu. Bu bağlamda devletler arasındaki çatışmalarda adil bir savaşta elde edilen zaferin Tanrı tarafından nasip edildiği dolayısıyla fethin Tanrı tarafından onaylandığı savunulabiliyordu. Geç Orta Çağ'da gelişen bu zihniyet, siyasal-askerî gelişmelerle de uyumluydu. 11. yüzyıldan itibaren Latin Hıristiyanlığın Baltıklardan İberya'ya, Sicilya'dan Levant'a uzanan çeşitli bölgelerde genişlemeci bir evreye girmesi, fethin

⁵ Sina Kabağaç ve Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1995, s. 119.

⁶ *The Oxford Universal Dictionary Illustrated*, Vol. I A-M, Londra: The Caxton Publishing Company Ltd, 1967, s. 373.

⁷ Yves Winter, *Conquest*, <https://www.politicalconcepts.org/conquest-winter/> (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

⁸ Orta Çağ'a özgü bir yargılama prosedürü olarak davalı ve davacının ölümüne kavgaya tutuşması sağlanıyor ve Tanrı'nın/tanrıların haklı olanı galip kıldığı kabul ediliyordu. Bkz. Sadakat Kadri, *Dava: Sokrates'ten O.J. Simpson'a Yargılamanın Tarihi*, çeviren. Gökhan Arıkan, İstanbul: Kolektif Kitap, 2021, 50.

Avrupa kültürünün bir unsuruna dönüşmesine etkide bulundu.⁹ Haçlı seferlerinden Norman fetihlerine dek yaşanan gelişmeler, romantik şövalyeliğin, aristokratik savaşçı değerlerin, zafer ve fetihle kötü talihi alt etmenin ve sömürgeciliğin doğuşunu sağladı. Bu yeni kültürel atmosfer içinde hukuksal anlam, dinsel onay ve askerî başarı anlamları kaynaşarak iç içe geçmiştir.

Bu anlamlar içinde askerî vurgu, 14. yüzyıldan itibaren öne çıkmaya başlamıştır. Bu yüzyılda, “silah zoruyla elde etmek; savaşta kazanmak” anlamı belirmiştir.¹⁰ Bugün İngilizce sözlüklere bakıldığında fethetmek (*conquer*), “Silah zoruyla elde etmek; savaşta kazanmak”, “Zorla üstesinden gelmek; boyun eğdirmek”, “Çaba, kişisel çekicilik vb. ile kazanmak, elde etmek” (“Dinleyicilerinin kalbini fethetti” gibi) ve “Ustalaşmak, üstesinden gelmek” gibi anlamlar kazanmıştır. Nihayetinde miras dışında bir mülkü elde etmeye imkân veren bir hak veya durumu ifade eden kavram, daha sonra silah ve zafer ile elde etmeye dönüşmüş ardından da mecazi bir anlam edinerek hayran bırakma, duygusal olarak etki altına alma gibi çağrışımlar edinmiştir.¹¹ Bu dönüşüm içinde kavram giderek sekülerleşmiş ve Tanrı’nın inayeti anlamı da silikleşmiştir.

⁹ Robert Bartlett, *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950-1350*, New Jersey: Princeton University Press, 1993, 85-105.

¹⁰ İngilizce etimoloji sözlüğü Etymonline, 14. yüzyılın başlarına atıf yaparken, Oxford sözlüğü, 1552 gibi daha geç bir tarihe işaret etmektedir. Bkz. <http://etymonline.com/search?q=conquest/> (Erişim Tarihi: 06.12.2023) ve *The Oxford Universal Dictionary*, s. 373.

¹¹ Konuyla doğrudan ilgili olmasa da, burada bir parantez açılarak fetih kavramının İslamî çağrışımları da gözden geçirilebilir. Arapça *feth*, “açma, başlama” anlamına gelmektedir. Nitekim *feth-i kelâm*, söze başlama; *feth-i meyyit*, cesedin açılması, otopsi anlamına gelmektedir. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Cilt 2 Den-İzz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007, s. 1569. Kavramın dinsel-siyasal çağrışımı ise, Müslümanların gayri müslimleri yenerek elde ettikleri belde ve ülkeleri ifade eder. Bu bakımdan fetih, İslamî açıdan, daha çok, meşru savaşlar sonucundaki kazanımları anlatır. Bu anlam, her zapt etmenin, cebir ve zorla elde etmenin fetih olamayacağını ima eder. Zira İslamî kullanımda fetih, “kalbi ve aklı İslam gerçeğine açmak, ikinci olarak da İslam mesajının önündeki engelleri kaldırmak” manasını taşır. Nitekim Hz. Muhammet’in Medine’nin savaşız fethedilmesine dair bir hadisinde, “Ülkeler ve şehirler zorla alınır; Medine ise Kuran ile fethedilmiştir” dediği aktarılır. Mustafa Fayda, “Fetih”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, Ankara: TDV Yayınları, 1999, s. 467-68. Görüldüğü gibi İslamî bağlamda fetih kavramı, Allah’ın adının ve dininin yeryüzünde hakim olması için yürütülen mücadeleye işaret ederek haklı ve kutsal bir ele geçirme anlayışını ortaya koyar.

Yukarıda belirtildiği gibi bu çalışma, bu bağlam içinde, fethin bir hak olarak görülüp görülemeyeceğinin yakıcı bir tartışma oluşturduğu Yeni Çağ'a odaklanmaktadır. İstanbul'un fethinden (1453) veya Amerika'nın keşfinden (1492) başlatılan ve Fransız Devrimi'ne (1789) dek sürdüğü kabul edilen bu çağda, coğrafi keşifler sonrasında ortaya çıkan sorunlar, egemenliğin kökenine ve fethin bir egemenlik kaynağı olup olamayacağına dair tartışmalar, fethin dinsel meşruiyeti ve haklı savaş kuramları gündeme gelmiştir. Yeni Çağ aynı zamanda fethin meşruiyetini reddedip siyasal otoritenin meşruiyetini ve siyasal yükümlülüğün sınırlarını uyrukların rızasına atıfla gerekçelendiren sözleşme kuramlarının tepkisini de tetiklemiştir.¹² Bu çerçevede içinde, uluslararası hukukun yeni gelişmeye başladığı dönemde, salt cebre ve şiddete dayanan bir edimin hukuksuzluğu ile devletler arası ilişkilerin düzenlenmesinde pratik ve gerçekçi ön kabuller arasında temel bir gerilim doğmuş ve günümüze dek fethin meşruiyetçi ve gerçekçi yaklaşımlar arasında varlığını sürdürmüştür. Buradaki kuramsal sorunları irdelemeye coğrafi keşiflerden başlamak en doğrusu olacaktır.

351

Keşif ve Fetih: Dinsel Misyondan Mülkiyet Sorununa

1492'de Amerika'nın keşfiyle başlayan süreç içinde Avrupalı güçler, nüfuzlarını yeni keşfedilen topraklara yaymışlardır. Bu topraklarda Avrupalıların egemenliklerinin gerekçelendirilmesi, hak ve yetkilerinin tanımlanması sorunu, fetih hakkının da ayrıntılı biçimde tartışılmasını gerektirmiştir. Keşiflerin öncülüğünü, papadan aldıkları izinle İspanya ve Portekiz'in yapması, öncelikle dinsel gerekçelerle fetih hakkının gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu bakımdan özellikle İspanya açısından, 1493 tarihli *Inter Caetera* fermanı, "Hıristiyan bir prens ait olmayan toprakların fethi için" İspanya'ya münhasır bir hak tanımıştır.¹³ Ancak bu ferman (ve ardılları), keşfedilen toprakları boş ve sahihsiz topraklar (*terra nullius*) oldukları için değil, buralarda "kâfirler" yaşadıkları ve İsa adına papanın/Kilise'nin yargı yetkisi alanına dâhil edildikleri için fethedilmiş kabul edilmişlerdir. Bu amaçla, *Requerimiento* denilen bir uygulama geliştirilmiştir: Bu belge, bir bildiri olarak yerli

¹² Michael Lessnoff, *Social Contract*, Londra: MacMillan Education Ltd., 1986, s. 2.

¹³ Petra Gümplöva, "Rights of Conquest, Discovery and Occupation and The Freedom of Seas: A Genealogy of Natural Resource Injustice", *Isonomia*, 54, 2021, 5.

halka okunarak onu duyanların papanın otoritesini, kralın egemenliğini ve Hıristiyan dininin kendilerine vaaz edilmesini kabul etmeleri talebini içermektedir. Eğer yerli halk bunu kabul etmezse, İspanyollar için bir haklı savaş nedeni doğuyordu.¹⁴ Bu bağlamda keşfin basit bir işgalden farkı, esasen Hıristiyanlığın yayılması amacına bağlanmıştı. Bu kutsal amaç, Hıristiyanların kâfir krallıkları fethederek onların egemenliğini ortadan kaldırma hakkına sahip olduklarını savunmalarına da imkân veriyordu.¹⁵ Öte yandan buradaki fetih hakkı, diğer Avrupalı devletlere karşı da bir tür mahfuz hak mahiyetindeydi. Zira papalık başışı ve fetih sayesinde ilgili toprakları ele geçiren devlet, diğer Avrupalı güçleri oradan dışlamaya yetkili oluyordu.¹⁶

352

Mamafih kutsal dinsel amaç, keşfin ve işgalin getirdiği sorunların hepsini çözmekten uzaktı. “Yenidünya” ile karşılaşmak, inancı yaymanın dışında pek çok felsefi, teolojik ve siyasal sorun yaratmıştı. Yerlilerin ne oldukları, varoluşlarının Avrupalılarla eşit insanlığa mı dayandığı yoksa hayvan, çocuk veya deliye mi karşılık geldiği; onlara karşı fatihlerin yetki ve sorumluluklarının nasıl temellendirileceği; onların medeni ve siyasal haklarının sınırları gibi içinden kolayca çıkılmaz bazı sorunlar belirmişti. Ayrıca Las Casas’ın acı biçimde sitem ettiği gibi, imparatoru temsilen Amerika’da bulunan valiler ve yöneticiler, hiç de uhrevî amaçlarla hareket etmiyordu. Yağma, talan ve tecavüz, bu açgözlü sömürge ricalinin yerli halka olağanlaşmış zulüm araçları olmuştu.¹⁷ Bu bağlamda, kralın girişimiyle, bu sorunları açıklığa kavuşturmak için Valladolid’de bir konsey toplandı (1550-51). Valladolid Tartışmaları olarak anılan bu konseyde iki karşıt görüşün belirdiği söylenebilir. İspanyol emperyalist çıkarlarının sözcüsü olarak görülebilecek Sepulveda, Hıristiyan olmayanlara karşı haklı savaşı, Hıristiyan kültürünün doğal üstünlüğünü ve yerlilerin, doğal yasaları çiğneyen cahil, ahlaksız ve zalim barbarlar olduğunu savunmuştur. Yerlileri *homunculi* (insan-altı) varlıklar olarak gören Sepulveda’ya göre, bu doğuştan kölelerin, onlardan üstün ve akıllı olan İspanyolların hizmetine koşulmaları doğal ve adildir. Las Casas ise, Müslümanların ve Musevilerin aksine, yerlilerin haklı savaşın konusu olamayacağını savunmuş; onların doğal yasaları

¹⁴ Gümplova, “Right of Conquest”, 6; Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı*, Ankara: Dost, 2005, 28.

¹⁵ Sharon Korman, *The Right of Conquest*, Oxford: Clarendon Press, 2003, 46.

¹⁶ Korman, *The Right of Conquest*, 45.

¹⁷ Bartolomeo de Las Casas, *Yerlilerin Gözyaşları*, çeviren Oktay Etiman, Ankara: İmge, 2009, 35, 70-72.

inkâr ettikleri ithamını da reddetmiştir. Burada Las Casas'ın belki de en önemli savı, yerlilerin Hıristiyanlığa ihtida edip kendilerini geliştirebileceklerini dolayısıyla barbarlığın onların daimi ve ebedi durumu olmadığını iddia etmesidir. Ona göre yerliler *homunculi* değildirler ve Avrupalılarla aralarında ebedi bir hiyerarşi kurulamaz.¹⁸ Valladolid Tartışmalarının önemi, fethin ve sömürgeciliğin meşrulaştırılması ihtiyacının şiddetlendiğine ve fakat salt dinsel gerekçeyle bunun pek mümkün olmadığına işaret etmesidir. Yenidünya'nın gerçekliği, farklı savlar geliştirmeyi gerektirmektedir.¹⁹

Aslında fethin, salt dinsel inancı yayma dışında geniş bir bağlamda ele alınması, Valladolid Tartışmalarından çok daha önce, Vitoria tarafından yapılmıştı. *Yerliler Üzerine (De Indis)* adlı derslerinde Vitoria, yerlilerin inançsız, akılsız, çocuk veya deli oldukları iddialarını tek tek çürüterek bunlardan hareketle fethin meşrulaştırılamayacağını iddia etmektedir. Zira yüzyıllardır düzenli biçimde yönetilen şehirlere, yasalara, mesleklere ve ticarete, evlilik ve akrabalık ilişkilerine, kendilerine göre bir dine sahip olarak toplum halinde yaşamaktadırlar.²⁰ Dolayısıyla bir toplum olarak ergin ve akli başında kabul edilmelidirler. Vitoria'ya göre keşif de tek başına yeterli bir gerekçe değildir. Çünkü bu topraklar ıssız ve terk edilmiş değildi dolayısıyla ilk el koyanın sahip olabilmesi ilkesi kapsamında değerlendirilemez. Bu ilke atlanıp sadece keşif göz önüne alınırsa, o zaman İspanya'ya yelken açan yerliler de varsayımsal olarak İspanya'nın sahibi olduklarını iddia edebilirler ki bu da mantığa aykırıdır.²¹ Ardından, çok daha kritik gerekçelendirmeler olan papanın veya imparatorun evrensel otoritesinin fethi haklılaştırıp haklılaştırmadığını irdelemektedir. Papaların İsa Mesih'in meşru temsilcisi olarak İspanya krallarının fetihlerini yetkilendirdikleri savına karşı Vitoria, papaların gerçek anlamda egemenliğe ve sivil iktidara sahip olmadıklarını, onların iktidarının sadece ruhanî meselelerle ilişkili olduğunu söyler. Ayrıca yerlilerin Mesih'i reddetmeleri de papalara, doğru inancı zorla kabul ettirme yetkisi vermez. Zira inanç, ancak açıklanıp ikna edilerek ve gönüllü bir biçimde kabul

¹⁸ Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, 143-49.

¹⁹ Winter, *Conquest*.

²⁰ Francisco de Vitoria, "Yeni Keşfedilen Yerliler Üzerine İlk Ders" çeviren Merve Sağıroğlu, içinde *Dersler*, der. Cansu Muratoğlu, Ankara: Dost, 2017, 59.

²¹ Vitoria, "Yerliler Üzerine İlk Ders", 76-77; Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, 67.

edilebilir.²² İmparatorun dünyanın tek egemeni ve bu yüzden barbarların efendisi olduğu savının da Vitoria'ya göre hiçbir temeli yoktur. Çünkü ne doğal, ne ilahî ne de insanî yasa gereğince imparator dünyanın tek efendisidir. Doğal yasaya göre babalarının ve kocalarının denetimi altındaki çocuklar ve eşler dışında herkes özgürdür ve bir efendiye tabi değildir. İlahî yasaya göre Tanrı, kâfir kralların da hükmetmelerine izin vermiştir ve insanî yasaya göre dünyada tek bir zorlayıcı yargı yetkisi bulunmamaktadır ve imparatorun, barbarların ülkelerini işgal etme ve krallarını azletme yetkisi yoktur.²³ Görüldüğü gibi Vitoria, her toplumun özgürlüğünü temel almakta ve onların kendilerini yönetme ve mülk edinme haklarına güvenceler oluşturmaktadır. Lakin bu, fethi tümüyle reddettiği anlamına gelmemektedir. Vitoria, tüm özgür halkların kavimler hukukuna (*ius gentium*) dayalı olarak hak ve sorumluluklara sahip olduklarını belirtmektedir. Bu sorumluluklarını haksız biçimde ihlal ederlerse, karşı taraf için müdahale hakkı doğmaktadır. Bu sorumlulukların başında, iletişim hakkı gelmektedir. Buna göre tüm halklar, (kendilerine zarar vermedikleri sürece) yabancıların seyahat etme ve yerleşme hakkına riayet etmelidirler. Nehirler ve açık denizler herkesin ortak malıdır ve insanların birbiriyle görüşmesi özgürlüğün bir parçasıdır dolayısıyla bu hak engellenmemelidir.²⁴ Vitoria bu hakkı, elçilerin dokunulmazlığı, yabancıların sınır dışı edilemezliği ve ticaret serbestliği ile genişletmekte ve başka bir yabancı halka tanınan hakların İspanyollara tanınmamasını haklı savaş nedeni görmektedir.²⁵ Ayrıca barışçıl biçimde Hıristiyanlığın yayılmasına engel olmak veya Hıristiyan olmuş kişilere zulmetmek de haklı savaş ve dolayısıyla fetih hakkını sağlayabilir.²⁶

Vitoria'nın fetih hakkını gerekçelendirme tarzı, modernliğiyle dikkat çekmektedir. Zira temellendirme biçimi, Avrupa sömürgeciliğinin haklılaştırılması için önemli savlar sunmuştur. Haklı savaş vurgusu ve denizlerin müşterekliği, iletişim hakkı bağlamında ticaret yapma özgürlüğü, dini tebliğ etme özgürlüğü ve zulme uğrayanları koruma hakkı, daha sonra farklı emperyalist devletlerce farklı vurgularla öne çıkarılmıştır. İspanyollar ve Portekizliler dini tebliğ etmeyi, İngilizler

²² Vitoria, "Yerliler Üzerine İlk Ders", 69-76.

²³ Vitoria, "Yerliler Üzerine İlk Ders", 63-68.

²⁴ Vitoria, "Yerliler Üzerine İlk Ders", 92-94.

²⁵ Vitoria, "Yerliler Üzerine İlk Ders", 95-97.

²⁶ Vitoria, "Yerliler Üzerine İlk Ders", 100-05.

ve Felemenkler ticaret özgürlüğünü, Fransızlar ise medenileştirmeyi sömürgeci fetihlerinin meşru dayanağı olarak sunmuşlardır.²⁷

Vitoria'nın modernliğinin dikkat çekici bir başka yönü de, liberalizmin fetih konusuna yaklaşımına temel sağlamasıdır. İletişim ve ticaret özgürlüğünün dokunulmazlığı, bu temelin önemli bir parçasıdır.²⁸ Ama sadece bundan ibaret değildir. Belki bundan daha önemlisi, egemenlik ile mülkiyet arasındaki gerilimi açığa çıkarmasıdır. Hukuken fetih hakkı, askerî zafer veya istila sayesinde galip gelen tarafın fethedilen topraklar ve sakinleri üzerinde egemenlik kurma hakkı olarak tanımlanabilir.²⁹ Bu tanımın kritik boşluğu, fethin sonucunda siyasal egemenlik yetkisi kazanıldığında, bireylerin özel mülkiyet haklarının ne olacağını belirsiz bırakmasıdır. Bu belirsizlik, dönemin savaş anlayışıyla bağlantılıdır. Savaşın henüz tümüyle devletleştirilmediği, askerî disiplinin sağlanamadığı, asker-sivil ayrımının oturmadığı 16. ve 17. yüzyıllarda, düşman ülkesinde karşılaşılan herkes hedef ve tehdit olarak görülmekte ve ordunun işesini ve ibatesini sağlamak için yerli halkın imkânlarına zorla el koymayı gerektirmekteydi.³⁰ 18. yüzyılda savaş tümüyle devletleştirildiğinde yani sadece düzenli ordular tarafından bireysel nefret veya intikam hisleriyle değil, siyasal amaçlar için yürütülür hale geldiğinde, hem orduların ihtiyaçları kendi devletleri tarafından karşılanmaya hem de düşman askeriyle yerli sivil halk arasında bir ayırım yapılmaya başlandı. Bunun sonucunda savaş, sadece iki ordu arasındaki çatışma olarak görülürken; istila edilen bölgede de yalnızca kamu mülklerinin işgal edilebileceği, zorunlu ihtiyaçlar dışında sivil halkın mülklerinin dokunulmazlığı anlayışı gelişti.³¹

²⁷ Winter, *Conquest*.

²⁸ Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, 93.

²⁹ Korman, *The Right of Conquest*, 8.

³⁰ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 249, 259; Korman, *The Right of Conquest*, 30.

³¹ Vattel, Antik Çağ'daki savaşlarda devletlerin yanı sıra bireylerin de yenilgi durumunda her şeylerini kaybettiklerini ancak modern dönemde artık savaşların silahsız yurttaşlara karşı değil, başka bir egemene karşı yürütüldüğünü hatırlatarak fatihin sadece devlet mülklerine el koyduğunu, özel kişilerin mülklerini korumalarına izin verildiğini belirtmektedir. Bkz. Emer de Vattel, *The Law of Nations*, İngilizceye çeviren Thomas Nugent, ed. Béla Kapossy - Richard Whatmore, Indianapolis, Liberty Fund, 2008, 598. Kant ise, "Bir savaş sırasında yenilen düşmana harç ve katkı payı dayatmak caiz olsa da, halkı yağmalamak, yani bireylerin mallarına zorla el koymak caiz değildir (çünkü bu, soygun olur zira savaşı yürüten fethedilen halkın kendisi değil, tabii oldukları (...) devlettir)" demektedir. Bkz. Immanuel Kant, *Metaphysical Elements of Justice*, İngilizceye çeviren John Ladd, Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc., 1999, 156.

Savaşın zorunluluklarının ve yürütülme tarzının değişimi, fetih hakkından masun, dokunulmaz bir mülkiyet anlayışı açısından önemliydi. Ayrıca ticaretin gelişmesi de bu anlayışın değişimini etkileyen bir başka unsurdur. Constant'ın belirttiği gibi, Antik Çağ'da ticarî halklar, fetihçi düşmanlarına karşı (tıpkı Kartaca'nın Roma'ya yenildiği gibi) yenilmeye mahkûmdur. Ancak şimdi ticarî ilişkilerin karmaşık ve sonsuz dalları, toplumların çıkarlarını birbirlerine bağlayarak ticarî halklara doğrudan ve dolaylı olarak kullanabilecekleri yeni imkânlar sunmuş ve dirençlerini artırmıştır.³² Dahası, ticaret, bir yandan malların bollaşması ve lüksle birlikte hayatın daha yumuşak ve keyifli hale gelmesini sağlamış diğer yandan ise, karşılıklı irade uyuşmasına dayalı mübadele aracılığıyla her iki tarafın çıkarının gerçekleşmesini temin ederek savaş gibi tek taraflı kazanç biçimlerini gereksizleştirmiştir. Dolayısıyla siyasal uyuşmazlıklar dışında savaş ve fetih, (ticarete göre) işlevsiz ve masraflı bir kazanç yolu haline gelmiştir.³³ Bu zihniyet ve anlayış değişimi, fetih hakkı-mülkiyet hakkı ilişkisinin hukuksal ve felsefî olarak yeniden ele alınmasını getirmiştir.

356

Hukuksal açıdan bakıldığında, mülkiyetin tüm insanoğluna tanınmış bir hak olduğu temel alınmaktadır. Bu bakımdan savaş ve fetih, arızî bir durumdur. Burada, savaşın koşullarından hareketle taşınır ve taşınmaz malların durumu ayrı ayrı değerlendirilir. Taşınır mallar açısından ele geçirme, sahipliğin değişmesi için yeterli bir koşul olarak kabul edilir. Ganimet olarak alınıp götürülebilen şeyler, asıl sahibinin kontrolünden çıktığı anda kaybedilmiş sayılır. Bu, kamusal savaşlar açısından geçerli olduğu kadar, korsan saldırıları gibi özel savaşlar açısından da sabittir. Dolayısıyla malın asıl sahibi, (bu malın daha sonra satılmasının ardından) üçüncü bir taraftan geri isteme hakkına sahip değildir.³⁴ Taşınmaz mallar açısından ise durum farklıdır. Bunların işgal edilmiş olması, kendiliğinden mülk sahipliğinin

---

³² Burada dolaylı araçlar olarak boykot, ambargo gibi saldırgan devletin mücadele gücünü kırarak yöntemler düşünülebilir. Doğrudan araç olarak da paralı askerlerden yararlanma akla gelebilir.

³³ Benjamin Constant, "The Spirit of Conquest" içinde *Political Writings*, İng. çeviren ve ed. Biancamaria Fontana, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 53-54.

³⁴ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 265-68, 278; Vattel, *The Law of Nations*, 595-96. Taşınır mallar açısından sorun, ele geçirilmiş malın mülkiyetinin kime geçtiğinde görülür. Bazıları, adına savaşın yürütüldüğü hükümdara, bazıları devlete ve bazıları da ganimeti ilk ele geçiren askere ait olduğu görüşündedir. Farklı ülkelerin geleneklerine göre bu durum değişmektedir.

değişmesi anlamına gelmez.³⁵ Korman'a göre belirli bir toprak parçası üzerinde fetih hakkından bahsedebilmek için üç koşul gereklidir. Bunlar, i) savaş sırasında ilgili toprak parçasının ele geçirilmesi, ii) karşı tarafa boyun eğdirilerek savaşın sona erdirilmesi ve işgalin kabul ettirilmesi ve iii) ele geçiren devletin bu topraklar üzerinde egemenliğini yayma niyetini açıklaması.³⁶ Bu üç koşul yerine getirilmişse, tamamlanmış bir fetih durumu oluşur. Tamamlanmış fetih durumunda, kamu topraklarının fetheden devlete geçeceği açıktır. Ancak fethedilen ülkedeki özel mülklerin durumu tartışmalıdır. 1823 tarihli Johnson v. M'Intosh davasında ABD Yüksek Mahkemesi, keşif ve fethi mutlak bir nihai yetkinin kaynağı kabul ederek ABD federal devletinin egemenlik yetkileriyle yerlilerin mülkiyet haklarını sınırlandırabileceğini tanımıştır.³⁷ Bunun anlamı, yerlilerin mülkiyet hakları kerhen tanınırken; üstün egemenlik yetkisi aracılığıyla hükümetin bu haklar üzerinde tasarrufta bulunabileceğinin kabul edilmesidir.

Felsefi açıdan fetih hakkı-mülkiyet hakkı ilişkisinin incelenmesinde kalkış noktası, dinsel-tarihsel bir perspektif içinden geliştirilmiş olan, mülkiyetin başta müşterek olarak insanoğluna verildiği, zamanla nüfusun ve ihtiyaçların artmasıyla birlikte özel mülkiyete geçildiği varsayımdır.³⁸ Bu varsayım, mülkiyeti, aslî ve öncel bir hak olarak kabul edip sınırlandırmasını veya kaldırılmasını istisnalara bağlamaktadır.³⁹ Burada, dönemin tartışmalarında ağırlığını hissettiren iki savdan bahsedilebilir. İlk olarak hükümdarın patrimonial hakları, mülkiyet hakkının bir sınırı olarak kullanılmıştır. Buna göre bir kral, krallığını silah gücüyle edinmişse,

357

³⁵ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 260-61; Vattel, *The Law of Nations*, 596.

³⁶ Korman, *The Right of Conquest*, 99. İlk koşul açısından ilgili toprak parçası *bir savaş sırasında kazanılmalıdır* ve üzerinde daimi bir denetimin sağlanması gerekir. İkincisi açısından, mağlup devletin bu toprakları geri almak için savaşmayı bırakması gerekir; bu, ya açıkça kaybettiğini kabul etmesi ya da tamamen fethedilerek tüzel kişiliğinin sona ermesiyle olabilir. Sonuncusu açısından ise, işgalci devletin bunu geçici başka bir amaç için değil, doğrudan ilhak için yaptığını uluslararası topluma açıklamalıdır.

³⁷ Gumplova, "Right of Conquest", 19.

³⁸ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 25 vd.; Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 80 ve Samuel Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi*, çeviren Reha Kuldaşlı, İstanbul: Timaş Akademi, 2023, 116.

³⁹ Bu görüşe katılmayanlar da vardır. Mülkiyetin doğa durumunda bir hak olduğunu düşünmeyen, ancak sivil duruma (devletli topluma) geçişten sonra mülkiyetin bir hak halini aldığını savunan Hobbes ve Rousseau'nun adları bu bağlamda anılabilir. Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, çeviren Semih Lim, İstanbul: YKY, 2008, 96; Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çeviren Alpagut Erenuluğ, Ankara: Öteki Yayınevi, 1999, 54.

malvarlığını keyfine göre bölebilir, istediği kişilere devredebilir. Fakat eğer o, özgür bir halk tarafından davet edilerek tahta geçmişse, krallık mülkleri üzerinde yalnızca yararlanma (intifa) hakkı vardır; bunları bölemez, devredemez, temlik edemez. Zira hükümdarlığı sona erdiğinde gerek varisi belirleme hakkı gerekse kraliyet mülkleri tekrar bu özgür halka dönecektir.⁴⁰ Patrimonyalizm, ülkenin hükümdarın özel mülkü gibi görüldüğü bir anlayıştır dolayısıyla patrimonyal hak, egemenlik yetkisiyle birleşmiş bir üstün mülkiyet hakkına işaret eder ve özel mülkiyet karşısında öncelik taşır. Mamafih hükümdarın patrimonyal hakları öğretisi, 18. yüzyıl boyunca giderek daha az destek bulmuştur. Aydınlanma filozoflarının eleştirileri sonucunda hükümdarların veya hanedanların hakları ile halkların hakları arasındaki ayrım ve mesafe giderek daha belirgin hale gelmiştir.⁴¹ Aynı dönemde toplum sözleşmesi kuramının içerdiği dokunulmaz haklar ve halkın rızası kavramlarının öne çıkması, hükümdarların iradesiyle uyrukların özgürlüğüne ve mülklerine el atılmasını gayrimeşru kılmıştır. Nihayetinde bir yönetimin esas meşruiyeti, yönettiği halkın rızasında aranmaya başlamıştır.⁴²

358

Fetih hakkının mülkiyet hakkına üstünlüğünü gerekçelendiren diğer felsefi açıklama, daha dolaylı ama daha başarılı bir yol izlemektedir. Locke'un geliştirdiği mülkiyet hakkı kuramı, bu alternatif yaklaşımın temelini oluşturur. Locke, mülkiyet üzerindeki siyasal yetkileri reddederek patrimonyal hak savını geçersiz kılar. Burada sadece haksız bir savaş durumunda fatih, zararlarını ve askerî masraflarını gidermek amacıyla mağlupların servetlerine el atabilir.⁴³ Bunun haricinde yenilenlerin mülkleri masumdur. Özellikle gelecek kuşakların miras haklarına ve masum halkın özel mülkiyetine dokunulmamalıdır.⁴⁴ Böylece Locke, fethin mülkiyet üzerinde

⁴⁰ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi*, 175.

⁴¹ Vattel, *The Law of Nations*, 598.

⁴² Vattel'i örnek göstererek patrimonyalizm ilkesinin uluslararası ilişkiler kuramında gerileyişine işaret eden Korman, Fransız Devrimi'nin bu bakımdan geri dönülmez bir eşik olduğunu belirtmektedir. Zira yönetilenlerin rızası, bu devrimden sonra temel referans haline gelmiş ve Napolyon'un düşüşünden sonra bile kimse tekrar patrimonyal ilkeyi yeniden tesis etmeye cesaret edememiştir. Nitekim daha sonra da yönetilenlerin rızası kavramı, halkların kendi kaderini tayin hakkı öğretisine dönüşecektir. Bkz. Korman, *The Right of Conquest*, 36-37.

⁴³ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 155. Mamafih yenilenlerin canları, böylesi bir güvenceye sahip değildir. Locke burada mülkiyet hakkına kişilerden bağımsız bir temel oluşturmaktadır. Bu savı, suçun şahsiliği ve kadınlar ile çocukların masumiyeti ile desteklemektedir.

⁴⁴ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 153-55.

doğrudan bir siyasal üstünlüğünün olmadığı sonucuna varır. Öte yandan dolayı biçimde bu hakkı nasıl kurduğunu anlamak için onun mülkiyet hakkı öğretisine daha yakından bakmak gerekmektedir. Bilindiği gibi Locke, doğa durumunun tarihsel gerçekliğini Amerikan yerlilerine atıfla ispatlamaya çalışır.⁴⁵ Bu halklar, müşterek mülkiyet koşullarında, bolluk içinde yaşamaktadırlar. Lakin kaynaklar atıl kalmakta ve verimsiz kullanılmaktadır. Zira Locke'un emek-değer kuramı gereğince katma değeri ve nihayetinde refahı artıran şey, toprağın özel mülkiyete dönüştürülüp işlenmesidir.⁴⁶ Nitekim Locke'a göre İngiltere'deki bir gündelik işçinin Amerikalı bir "kraldan" daha iyi koşullarda yaşaması, emekle ıslah edilip verimi artırılan topraklara dayanmaktadır.⁴⁷ Locke'un dolaylı fetih hakkı savı, bu noktada belirtmeye başlar. Amerikan yerlileri, toprakları atıl tutarak kendilerini de yoksul bırakmaktadırlar. Bu yüzden toprağı işlemeyi bilen Avrupalıların bu toprakları özel mülkiyete dönüştürmeleri, refahı artırarak herkesin yararına olacaktır. Locke'un savının ustalığı, fetih hakkının içerdiği cebren el koymayı reddederken; çalışkan ve becerikli Avrupalıların deniz-aşırı bölgelerde yerlilerin müşterek mülkiyet hakkını çiğnemelerinin ahlaki gerekçesini sağlamasına dayanır.⁴⁸ Aynı zamanda Locke'un tarımcı savı, Avrupa tarzı iktisadi gelişim modelini sömürgelere dayatarak emeğin toprak üzerindeki üstünlüğü üzerinden özel mülkiyeti tek meşru yöntem haline getirmektedir. Bunun daha açık anlamı, yerlilerin dışlayıcı olmayan, mekânsal olarak değişen intifa haklarına dayanan, toprakla manevi bağlılık üzerinden kurulan mülkiyet hakları sistemini ve kurumlarını ilga ederek salt kâr odaklı, dışlayıcı ve mahrum edici bir mülkiyet yapısını hayata geçirmesidir.⁴⁹ Locke'un savı, sömürgelere yerleşen Avrupalıların, taraflar arasında eşitlik taşımayan, hükümlerinde şeffaflık içermeyen, manipüle edilmiş sözleşmeler aracılığıyla yerlilerin topraklarına el koymalarını; çeşitli ön-alım hakları dayatmalarını ve nihayetinde ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda da keşif ve fetih üzerinden yargı yetkisine sahip devletlerini yetkili kılarak sorunları kendi lehlerine çözmelerini mümkün kılmıştır.⁵⁰

359

⁴⁵ "Başlangıçta, bütün dünya Amerika'ydı". Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 42. Ayrıca bkz. Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 28, 37

⁴⁶ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 34.

⁴⁷ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 37.

⁴⁸ Winter, *Conquest*; Gümplova, "Right of Conquest", 15.

⁴⁹ Gümplova, "Right of Conquest", 15-16.

⁵⁰ Gümplova, "Right of Conquest", 17.

Görüldüğü gibi, coğrafi keşifler sonucunda fetih hakkı, başta dinsel misyonerlikle gerekçelendirilmekle birlikte, karşılaşılan temel varoluşsal sorunlar yüzünden yeni savlara ihtiyaç duyulmuş; insan toplumlarının eşitliğini veri alan modern savlar ise fetih hakkıyla mülkiyet hakkı arasındaki gerilimi ortaya çıkarmıştır. Mamafih bu gerilim, daha çok sömürge dünyası açısından fetih hakkı sorununu belirlemiştir. Avrupa'da ise fetih hakkı, egemenliğin kaynağı olup olamayacağı üzerinden genellikle tartışılmıştır. İngiltere'deki Norman fethi, bu tartışmaların başlangıç noktası olarak görülebilir.

Egemenliğin ve Hukukun Kaynağı Olarak Fetih

360

Egemenlik, fetih hakkından türetilir mi? Esasen fetih hakkına dayanan bir egemenlik hem olgusal bir gerçeklik ve hem de tehlikeli bir meşruiyet aracı olarak görülebilir. Bunu biraz açmak gerekirse, zafer kazanıp fetheden bir güç, zaten askerî olarak amacına ulaşmış ve boyun eğdirmiştir. Mağlupların (en azından ilk anda) bu durumu kabul etmeme şansları yoktur dolayısıyla fetihten gelen egemenlik, verili bir gerçekliktir. Öte yandan fetih hakkının meşruiyetini, gücünün hakkı dışında bir gerekçeye dayandırmak çok zordur.⁵¹ Zira salt cebre ve şiddete dayalı olarak sağlanan bir üstünlük, ancak askerî üstünlük korunduğu sürece sürdürülebilir. Güç dengesi değiştiğinde, fethedilenlerin, üstlerindeki egemenliği (onların gözünde boyunduruğu) kaldırıp atma "hakları" sabittir.⁵² Bu durumda fethedenlerin egemenliklerini meşrulaştırmak için iktidarlarının aslında fethedilenlere dayanmadığını göstermeleri gibi bir paradoks doğmaktadır.⁵³ Nitekim tarihteki pek çok fetih, fetheden halkların uydurma şecerelerle kendilerini Truvalıların, Romalıların, Eski

---

⁵¹ Bu bakımdan fethedilen açısından haksız bir savaşa girmek, en yaygın gerekçelerden biridir. Bir diğeri savaşın belirsizliği kabul edildiğinde, her türlü sonucun da zımni olarak onaylanmış olduğudur. Pufendorf'un sözleriyle, "[Fetih hakkı,] geçmişte yanlış yaptığı ve makul bir tatmin sağlamayı reddettiği biriyle savaşa giren düşmanın tüm şansını Mars'ın oyun masasına yatırmasından da ileri gelir; böylece, savaş durumunun başına getireceği her şeye örtülü bir rıza vermiştir". Bkz. Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi*, 176.

⁵² Locke bu hususta Türk egemenliğindeki Yunanlıları örnek verir: "Yunanlı[ların] uzun süre boyunca altında inlemiş oldukları Türk boyunduruğunu, yapacak güç buldukları takdirde, haklı olarak söküp atacaklarından kim kuşku duyabilir? Çünkü hiçbir hükümet, özgürce onay vermemiş insanlardan kendisine itaat edilmesini isteme hakkına sahip olamaz". Bkz. Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 161. Ayrıca bkz. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 41.

⁵³ Winter, *Conquest*.

Yahudilerin soyuna dayandırdıkları kadim bir hak söylemiyle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.⁵⁴ Dolayısıyla salt fethedilen egemenlik iddiasına pek rastlanmaz. Bu bağlamda İngiltere’de Norman fethinin mahsusen fetih hakkına dayanan bir egemenlik iddiasına dönüşmesi ilginçtir.

1066 Hastings Savaşıyla gerçekleşen Norman fethinin, Britanya’daki daha önceki fetihlerinden temel farkı, birbirinden ayrışık, iki katmanlı bir toplum yaratmasıdır.⁵⁵ Bu ayrışma, fethedenlerle fethedilenler arasında uzun zaman kapanmayacak bir ayrıma yol açmış ve ilk fethedilenlere atıf, 17. yüzyıla dek İngiltere krallarının egemenliklerinin kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu arka planla birlikte düşünüldüğünde, İngiltere krallarının kıtadaki mevkidaşları gibi mutlak bir yönetime meyletmeleriyle patlak veren anayasal kriz, Norman fethinin odağında yer aldığı fetih hakkı tartışmalarını tetiklemiştir. Bu bağlamda özellikle iki eleştirel anlatı önemlidir: Parlamentaristlerin meşruiyetçi anlatısı ve Tesviyecilerin (*Levellers*) “Norman boyunduruğu” anlatısı.

Parlamentaristler, kralın fetihten gelen mutlak iktidarını reddetmek için Fatih William’ın konumunu tekrar yorumlamışlardır. Buna göre Günahçıkaran Edward, tahtı William’a bırakmıştı ve onun istilası bir fetih değil, kendi hakkını savunmaydı. Dolayısıyla William, İngiltere’nin fatihi olarak değil, Edward’ın mirasçısı olarak tahta meşru biçimde geçmişti.⁵⁶ Burada parlamentaristlerin amacı, fetihten türetilebilecek keyfi ve mutlak iktidar iddialarının önünü keserek hükümdarı krallığın kadim yasalarıyla sınırlamaktı. Parlamentaristler fetih hakkını özünde reddetmiyor fakat Hastings sonrasında taht değişikliğinin bir fetih olmadığını savunuyorlardı. Tesviyecilerin “Norman boyunduruğu” anlatısı ise, fethin varlığını kabul ederken fetih hakkını çürütmeye dayanıyordu.⁵⁷ Tesviyecilere göre, 1066’dan önce yerlilerin “Sakson hukuku” olarak adlandırılan, kendilerine özgü bir düzenleri vardı. Bu

⁵⁴ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çeviren Sonay Bayramoğlu, Ankara: Dost, 2002, 89-90.

⁵⁵ Eski soylu sınıfın büyük ölçüde tasfiyesi, Fransızcaya dayanan yeni bir üst kültür, idare ve hukuk, yeni inşa edilen kalelerle sindirilen yerli köylü nüfus ve hatta ibadette bile ayrışan bir toplum, Norman döneminin karakteristik özellikleridir. Bkz. Hugh Kearney, *Britanya Adaları Tarihi*, çeviren Özgür Umut Hoşafçı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015, 101 vd. ve Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, çeviren Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları, 2015, 47 vd.

⁵⁶ Michel Foucault, *Toplumun Savunmak Gerekir*, çeviren Şehsuvar Aktaş, İstanbul: YKY, 113; Winter, *Conquest*.

⁵⁷ Winter, *Conquest*.

dönemde Anglosaksonlar eşit ve özgür insanlar olarak yaşıyorlar ve krallarını kendileri belirliyorlardı. Normanların fethi, yabancı bir kralı ve bir toprak ağaları sınıfını (*landlords*) getirerek onların kadim hukukunu, özgürlüklerini ve mülkiyet haklarını ortadan kaldırmıştı.⁵⁸ Dolayısıyla fetih, İngilizlerin ortak hukuk (*common law*) geleneğinde, hak ve özgürlüklerinde bir kesinti anlamına geliyordu. Norman fethinden sonra ihdas edilen hukuk, yasalar ve özgürlükler sadece fethedenlerin ayrıcalıklarına özgülenmişti.

Norman boyunduruğu anlatısının iç dinamiğini Foucault çözümlemiştir. Öncelikle bu anlatı, bir “ırklar savaşı” anlatısıdır.⁵⁹ Burada ırk, biyolojik bir hiyerarşiye değil, birbirine yabancı iki akraba topluluğuna karşılık gelir. Bunlar arasındaki ilişki, savaştır ve bu savaş, boyun eğmeye yol açan son muharebeyle bitmemiştir. Tersine, yenilgiden sonra yenenlerin kurdukları tüm kurumlar ve koydukları tüm kurallar, bu savaşın sivil durumda, “barışta” devam etmesini sağlar.⁶⁰ Bu kurum ve kuralların meşruiyeti, herkesin ortak çıkarına veya mantığın gereğine değil, kurucu edim olan fethi atıf yapar. Dolayısıyla yenenlerin haklarını, çıkarlarını ve ayrıcalıklarını ifade eden aynı yapılar, yenilenler için zulüm, baskı, sömürü ve haraç anlamına gelir. Bu anlatı, “sıfır-toplamlıdır”; bir tarafın kazancı, mutlaka diğer tarafın kaybına dayanır. Bu yüzden de ezeli ve ebedi bir biz-onlar ayrımı vardır.⁶¹ Biz ve onlar, ortak çıkarda, hakkaniyet ve adalette buluşamaz. Zira bu anlatıda tarafsız bir gerçeklik yoktur. Herkesin gerçekliği, taraftarlığıyla biçimlenir. Foucault’ya göre ırklar savaşı anlatısı, bir karşı-tarih anlatısıdır. Ulusun bütünü, devletin birliğini anlatan tarihin karşısında, güçlünün zayıfa cebir ile hükmettiğinin öyküsünü anlatan başka bir tarih çıkmaktadır. Hükümdarın adaletini ve görkemini yücelten anlatı, bir ayrışıklık ilkesinin yükselişiyle dağılır: Birilerinin zaferi, diğerlerinin boyun eğmesidir.⁶² Burada tarih göreceleşirken bellek siyasallaşır. Yaşanılan haksızlıklar,

⁵⁸ Christopher Hill, *Puritanism and Revolution*, New York: St. Martin’s Press, 1997, 52; Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 116.

⁵⁹ Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 87-90.

⁶⁰ Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 59, 62-65.

⁶¹ Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 63 vd. Foucault daha ileride şu veciz cümleyle bu ayrımı özetler: “İktidar haksızdır, en yüce örneklerinden aşağıda kalmış olduğu için değil, çok basitçe bize ait olmadığı için”. Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 84.

⁶² Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 81-82.

uğranılan kayıplar unutulmamalıdır. Hepsini telafi edecek, intikam alacak bir son muharebeye hazırlanmalıdır. Ödeşme, ancak zaferle mümkün olabilir.

Foucault'nun çözümlemesinden hareketle Norman boyunduruğu anlatısı incelendiğinde, fetihden türetilen haklılık, yenilenler için ancak öç alınarak düzeltilebilecek daimi bir haksızlık biçimini almaktadır. Bu husus, egemenliğin ve hukukun kaynağı olarak fetih hakkının açmazını göstermektedir: Askerî üstünlükle gerekçelendirilen haklılık, güç dengesi dışında kendisine bir meşruiyet kaynağı bulamama tehlikesiyle karşı karşıyadır.⁶³ Fethin getirdiği her şey, bir sonraki muharebeyle kaybedilebilir. Fetih hakkı, güçlülüğu haklılığa çevirmek açısından zaaf içindedir. Nitekim bu zaafı gidermek için farklı girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan biri, takdir-i ilahiye başvurmadır. Buna göre, karşılıklı hak iddialarını yargılayacak bir üst makam olmadığında zafer ve fetih, ilahi onayın işareti görülebilir.⁶⁴ Ancak bu gerekçelendirme, arkaik kalmış bir mantığa dayanması yanında, istilacının güçlü ama açıkça haksız olduğu pek çok fetih durumunu da yanıtlayamamaktadır. Bu yüzden ikinci bir girişim olarak, zamanaşımı savı dikkate alınabilir. Filmer'in ileri sürdüğu bu sava göre, asıl "hak sahibi mirasçının bilgisinin kaybolacağına dek hüküm süren gaspçıların meşru krallar olarak kabul edilmesi" gerekir.⁶⁵ Bu sav, kargaşa ve belirsizliğin giderilmesi için "pragmatist" bir çözüm bulmaya çalışmaktadır. Kurum ve kuralların meşrulaştırılabilmesi için fethin gasp durumundan çıkarılması gerekmektedir. Ancak burada "pragmatist" anlayış kabul edilse bile, gasıbın/fatihin kurduğu hükümetin ve etkili denetimin tam olarak ne kadar zaman sonra meşru yönetim haline geleceğinin bir standardı yoktur. Bu durum, esasen fethedilenlerin belleğine bağlıdır ki bu da aslında tersinden "ırklar savaşı" söylemini doğrulamaktadır. Parlamentaristlerin ardılı olarak görülebilecek Whiglerin, bu açmazın farkında olarak başka bir William'ın taht üzerindeki hakkını gerekçelendirirken fetih hakkına başvurmaktan uzak durmaları çarpıcıdır.⁶⁶

---

⁶³ "Biri, 'bizler fatihiz ve sizler de yenilenler. Bizler belki yabancıyız ama sizler uşaksınız' diyordu. Öteki buna şu karşılığı veriyordu: 'Bizler belki fethedildik ama böyle kalmayacağız. Biz kendi ülkemizdeyiz ve sizler buradan çıkacaksınız'". Bkz. Foucault, *Toplumun Savunmak Gerekir*, 108.

⁶⁴ Winter, *Conquest*.

⁶⁵ Robert Filmer'in *Observations upon Aristotle's Politiques* (1652) eserinden aktaran ve yorumlayan Winter, *Conquest*.

⁶⁶ Kral II. James'in Katolik bir ardıl belirlemek istemesinden doğan kriz sonucunda parlamentonun, James'in Protestan kızı Mary ve onun kocası Orange'lı William'ı tahta davet

Whiglere göre II. James kaçarak tahtı boş bırakmış ve Parlamento, çoğunluk oyuyla yeni bir kral belirlemiştir.⁶⁷

364

İki halk arasındaki tahakküm ilişkisinin fetihle kurulduğuna dair benzer bir anlatı da, Fransa'da doğmuştur. Hotman'dan itibaren Frankların Galya'yı fethi, Fransız monarşisinin meşruiyetine dair kuramların bir teması olmuştur. Lakin özellikle Boulainvilliers'yle birlikte bu anlatı biçim değiştirmiş; eski haklarını talep eden aristokrasinin mutlakiyet eleştirisinin zeminine dönüşmüştür. Buna göre Franklar Galya'yı fethettikten sonra toprakları üleşerek soylu sınıfı oluşturmuşlar; yerlileri tebaa haline getirmişler ve kralın da soyluların onayıyla belirlenmesi ilkesini hayata geçirmişlerdi. Fransa'nın temel yasaları bu fetih olgusuna dayanıyordu.⁶⁸ Dolayısıyla kralın soyluları dışlayarak iktidarını mutlaklaştırması haksızlıktı. Bu anlatıyla Norman boyunduruğu anlatısı arasında benzerlik açıktır. Burada da hakkın kaynağı olarak tarihe dönülmekte, ırklar ayrımı hatırlanmakta, bellek siyasallaşmakta ve ayrıcalıkların kaynağı olarak ilk fetih olgusu gösterilmektedir. Mamafih Fransız versiyonunda Norman boyunduruğu anlatısından bazı temel farklılıklar da bulunmaktaydı. Norman tahakkümünde, fetihden sonra iki halkın yalıtık konumları korunduğu için Norman-Sakson ırksal ayrımı, anlatının gerçekçiliğini destekliyordu. Buna karşın Fransa örneğinde ulus türdeşleştiği için Galyalılar, Romalılar ve Franklar arasında sabit ayrışıklıklar kurmak daha zordu.⁶⁹ Yine buna bağlı olarak İngiltere'de temel eksen, ikilik üzerine kurulduğu için biz ve onlar ayrımı daha net ve basitti. Buna karşın Fransa'da bu anlatı esasen soylular tarafından aristokrasinin çıkarlarını savunmak amacıyla geliştirildiği için temel karşıtlık bir üçgenin içine yerleştirilmişti. Bu bakımdan soylular bir yandan kral karşısında haklarını, onun iktidarını sınırlayarak korumaya çalışırken; diğer yandan Üçüncü Tabaka'ya (*tiers état*) karşı kendi ayrıcalıklarını mutlaklaştırarak savunma gayreti içindeydiler.⁷⁰ Bu temel farklar nedeniyle

---

etmesi neticesinde çatışmasız biçimde gerçekleşen 1688 Görkemli Devrim hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kearney, *Britanya Adaları Tarihi*, 113-15.

⁶⁷ Winter, *Conquest*. Öte yandan kralın ilahî hakları öğretisini sürdüren Toryler de III. William'a karşı çıkmalarına rağmen anayasal gelenekte bir kopuş olmaması için fetih hakkına değil, haklı savaşa atıfla yeni kralın meşruiyetini dolaylı olarak tanımışlardır.

⁶⁸ Vincent Buranelli, "The Historical and Political Thoughts of Boulainvilliers", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 18, No. 4, 1957, 482-83.

⁶⁹ Foucault, *Toplumun Savunması Gerekir*, 135-36.

⁷⁰ Foucault, *Toplumun Savunması Gerekir*, 153-54.

Fransa'da fetih hakkı ve fatihlerin boyunduruğu anlatısı, muadilinin İngiltere'deki etkisini pek yakalayamadı. Zira "ırklar savaşı" simgesel düzeyde kalırken tartışmanın asıl eksenini aristokrasi ile burjuvazi arasındaki çıkar çatışmasına oturdu. Soylular ayrıcalıklarını ilk fetih olgusundan hareketle gerekçelendirirken, burjuvalar da fetih hakkı anlatısının içsel zayıflığına başvurmaktan çekinmediler. Bu bakımdan Fransız Devrimi'nin şafağında Sieyès'in meşhur *Üçüncü Tabaka Nedir?* risalesinde konuyu ele alma biçimi önemlidir. Hak ve ayrıcalıklarının kaynağı olarak Frankların fethine atıf yapan soylulara karşı Sieyès, fetih hakkını kaim kılan güç dengesinin değiştiğini ima ederek yanıt verir. Şu anda *Üçüncü Tabaka*, Fransa'da her şeydir. O zaman, "neden hâlâ bir fatihler ırkından doğmuş ve fetih haklarının mirasçısı olma gibi çılginca bir iddiayı sahiplenen tüm aileleri Frankonya ormanlarına geri göndermeyelim?"⁷¹ Sieyès'in önerisi, güç dengesinin değişiminden sonra fetih hakkı savunucularını bir kapana kısıtır: Ya iddianızı sürdüreceksiniz ve toplumun bünyesine yabancı bir unsur olarak görülüp dışarıya atılacaksınız ya da iddianızdan vazgeçip toplumla kaynaşacaksınız ve ayrıcalıklarınızı terk edeceksiniz. Her iki olasılık da fetheden ve fethedilen halklar arasındaki tahakküm ilişkisinin sonuna işaret etmektedir.

365

Toparlamak gerekirse, ilk bakışta bir halkın başka bir halkı fethetmesi sonucunda o halk üzerinde egemenlik kurması ve aralarındaki ilişkiyi (en genel anlamda hukuku) bu zafer ve fetih ânına atıfla düzenlemesi, siyasal gerçekçilik açısından olağandır. Lakin cebir ve şiddetle sağlanan bir üstünlüğün haklılaştırılması kolay değildir. Hukuki açıdan *ex injuria jus non oritur* (haksızlıktan hak türemez) ilkesi gereğince bu fethin meşrulaştırılması gerekir ki bu da daha çok haklı savaş öğretisiyle sağlanmaya çalışılır.⁷² Öte yandan buradaki asıl sorun, mağlup ve fethedilmiş bir halkın tabi kılınmasının nasıl haklılaştırılacağına yatmaktadır. Fethedenler, takdir-i ilahi, doğal üstünlük, tarihsel misyon gibi çeşitli iddialarla egemenliklerini aklamayı deneyebilirler. Fakat fethedilenlerin, tabi konumlarının kendi yararlarına olduğunu kabul edecekleri kuşkuludur. Bu yüzden iki halk arasında fetihle kurulan tahakküm ilişkisi, eşit olmayan iki farklı haklar dizgesini, buradan neşet eden iki farklı bilinci ve tarih yorumunu ortaya çıkarır. Nihayetinde

⁷¹ Emmanuel Joseph Sieyès, "What is the Third Estate?", *Political Writings* içinde, ed. ve İng. çeviren Michael Sonencher, Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc., 2003, 99.

⁷² Korman, *The Right of Conquest*, 12. Haklı savaş öğretisi, aşağıda, son bölümde incelenmektedir.

bu tahakkümü sürdüren asıl etmen, güç dengesidir ki; onun değişimi, fethedilenlerin son bir muharebeyle üstlerindeki egemenliği (boyunduruğu) kırabilmelerini sağlar.

Haklı Savaş, Fetih ve Kölelik

Fetih hakkının sınırlarını ve karmaşık gerekçelerini anlamak için bakılması gereken bir başka kuramsal tartışma, haklı savaş öğretisidir. Gerçekten haklı savaş öğretisi, bir yönüyle toprak ilhak etme amaçlı savaşları gayrimeşru ilan ederek fetih hakkını sınırlamış; diğer yönüyle de uluslararası hukuk bağlamında toprak kazanımının çerçevesini oluşturarak fetih hakkının temellenmesine yardımcı olmuştur. Bu çelişkili durumu açıklayabilmek için önce savaş anlayışının Yeni Çağ'da nasıl dönüştüğüne bakmak gerekmektedir. Ardından savaşı ve fethi meşrulaştırma ihtiyacının gelişimi irdelenecek ve haklı savaş bağlamında fethin sağladığı temel bir hak olarak köleleştirme ele alınacaktır.

366

Yeni Çağ'daki savaş tanımından başlamak gerekirse; Grotius, Cicero'ya atıfla, uyumsuzlukların zor kullanarak çözümü biçiminde bir tanım ileri sürerken; Vattel'e göre savaş, hakkımızı zor kullanarak aradığımız durumdur.⁷³ Savaşın tanımının bu denli geniş tutulmasının nedeni, hem bireysel düzeyde hem de devletler düzeyinde zor kullanımını kapsadığının düşünülmesidir. Buna göre bireyler arasındaki çatışmalar özel savaşlarken, devletler arasında cereyan eden çatışmalar ise kamusal savaşlar olarak adlandırılmaktadır.⁷⁴ Savaşın, her tür anlaşmazlığın zor kullanarak çözümü biçiminde düşünülmesi, bu zor kullanımının hangi nedenlerle ve hangi koşullarda meşru olabileceği sorununu gündeme getirmektedir ki, haklı savaş öğretisi tam olarak buna yanıt vermeye çalışmaktadır.

Haklı savaş öğretisi, iki boyuttan oluşmaktadır. *Jus ad bellum*, zor kullanımının belirli bir durumda haklılığını; *jus in bello* ise, haklı bir zor kullanımında dikkat

⁷³ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 31; Vattel, *The Law of Nations*, 469.

⁷⁴ Vattel, *The Law of Nations*, 469. Grotius, bu iki türün yanı sıra, bireyler ve devletler arasındaki savaşları kapsayan üçüncü bir kategori olarak karma savaşlardan da bahsetmektedir. Bkz. Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 42. Vitoria ve Pufendorf da özel-kamusal savaş ayrımını kabul ediyor gözükmektedirler. Bkz. Vitoria, "Yeni Keşfedilen Yerliler Üzerine ya da Yeni Keşfedilen Barbarlara İspanyolların Savaş Açma Hakkı Üzerine İkinci Ders" çeviren Ali Dokuzlu, içinde *Dersler*, der. Cansu Muratoğlu, Ankara: Dost, 2017, 114; Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi* 196-97.

edilmesi gereken kısıtlamaları ele alır.⁷⁵ Bu bakımdan fetih sorunu, daha çok ilk boyutla ilgilidir. Burada da tartışma, esasen üç ölçüt etrafında dönmektedir: Savaşın haklı bir nedenle açılması, meşru ve yasal bir otorite tarafından kararlaştırılması ve amacının önceden yapılmış bir kötülüğe karşılık vermekle sınırlanmış olmasıdır.⁷⁶ İlk ölçüt açısından haklı savaş, uğranılan bir kötülüğe yanittir. Grotius, savaşın tek haklı nedeninin, kendisine karşı savaş açtığımız tarafın daha önce bize bir haksızlık yapması olduğunu söyler. Vattel, saldırıya uğrama veya hakların ihlali neticesinde ortaya çıkan zararın haklı savaşı gerekçelendirdiğini belirtir. Pufendorf'a göre ise, cana veya mülke karşı saldırılar, alacakların veya tazminatların temin edilememesi haklı savaş nedenidir. Vitoria ise, mefhum-u muhalifinden giderek farklı dinden olmanın, hükümdarın şan ve şöhret arayışının, devletin topraklarını genişletme amacının haklı savaş nedeni oluşturmayacağını belirtir ve yegâne haklı nedenin uğranılan haksızlık olduğunu vurgulayarak diğer yazarlarla uzlaşır.⁷⁷ Anlaşılacağı üzere, haklı savaş, bir saldırıyı def etme, kaybedilen şeylerin geri alınması ve haksız saldırıda bulunanların cezalandırılması gerekçesiyle açılabilir. Her ne sebeple olursa olsun, ülkeler fethetmek için savaş açmak, haksızdır. Dolayısıyla haklı savaş, özünde savunma savaşıdır.⁷⁸ Lakin bu durum, ne saldırı savaşını ne de fethi tümüyle gayrimeşru kılar. Haksız saldırıya karşılık vermek için saldırmak ve bu yolla toprak ele geçirmek meşrudur. İkinci ölçüt, savaş açmanın kimin yetkisinde ve sorumluluğunda olduğuyla ilişkilidir. Burada kastedilen kamusal savaşlarda saldırı savaşı başlatma yetkisidir. Zira Yeni Çağ'da herkesin özel savaş açma yetkisi saklıdır ve saldırıya uğrayan herkesin kendini savunması bir doğa yasası olarak kabul edilir. Kamusal savaşlarda bu hususun önemi, savaş gibi çok ciddi sonuçlar doğuracak bir olayı başlatmanın ancak bağımsız egemen devletlere ve onların meşru yönetici ve temsilcilerine ait olduğu düşüncesine dayanır. Bu düşüncenin arka planında,

367

⁷⁵ James Turner Johnson, "Haklı Savaş", *Blackwell Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi*, Cilt I (A-J), çev. B. Peker ve N. Kırac, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, 322.

⁷⁶ Johnson, Haklı Savaş, 322; Fulya A. Ereter, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), 2-3. Ereter, bu üç ölçütün yanı sıra, iyi niyet, orantılılık, savaşın son çare olması, amacının barışı tekrar tesis olması ve başarı şansı bulunması ölçütlerinden de bahsetmektedir. Uluslararası hukukun gelişimiyle haklı savaş öğretisinin yeni ölçütlerle donandığı açıktır. Lakin ele alınan dönem açısından bu üç ölçütün yeterli olduğu söylenebilir.

⁷⁷ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 73; Vattel, *The Law of Nations*, 483; Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi* 196 ve Vitoria, "Yerliler Üzerine İkinci Ders", 118-19.

⁷⁸ Ereter, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", 2.

uyrukların canlarını ve mallarını tehlikeye atacak kararın keyfi veya tesadüfen değil, ancak yetkili kişilerce ve sonuçları dikkatlice düşünüldükten sonra alınması anlayışı bulunur.⁷⁹ Son ölçüt, haklı savaşın hedefleriyle ilişkilidir. Buna göre savaşın haklılığı, ona yol açan kötülüğün defii ve zararın tazminiyle sınırlıdır. Bunların ötesinde toplu bir yıkım ve ölçsüz bir cezalandırma, haksızdır. Savaş, hukuki iyi niyet koşulunu kaybetmemeli ve sadece kamusal çıkarı sağlamayı amaçlamalıdır.⁸⁰ Hükümdarların şan kazanma ve topraklarını genişletme hedefleri, haklı savaşla bağdaşmaz. Uğranılan zararların ve yapılan masrafların karşılanması için el konulan zenginliklerin iade edilmesi hakkaniyet gereğidir.⁸¹ Kısacası haksız saldırının bir bahane olarak kullanılıp karşı tarafın kahredilmesine, tümüyle ezilip yıkılmasına dönük sınırsız bir savaş da haksız olacaktır.

368

Görüldüğü üzere haklı savaş öğretisi, fetih hakkını hukuksal bir bağlama çekerek sınırlamaktadır. Yeni Çağ'ın başlarında Makyaveli'nin düşüncesinde fetih, sadece başarı şansı üzerinden yargılanmış ve güç istencinin doğal bir sonucu olarak görülmüştü. Uluslararası hukukun gelişimiyle birlikte fetih, doğrudan ileri sürülebilen bir hak olmaktan çıkarılarak haksız bir saldırının neticesinde uğranılan zararların ve düşmanı cezalandırmanın dolaylı bir aracına dönüşmüştür. Ancak bu dönüşüm, fetih hakkını tümüyle ilga etmemiştir. Yeni gelişen uluslararası hukuk, bazı pratik yararları nedeniyle fatih unvanını tanımış ve fethi belirli koşulların sağlanmış olması kaydıyla meşru saymıştır. Böyle olmasının belki de temel nedeni, haklı savaş öğretisi taraftarlarının yalnızca tek bir tarafın haklı olacağını vurgulamalarına karşı,⁸² tüm devletlerin üstünde bir yargı makamının bulunmaması nedeniyle hangi tarafın gerçekten haklı olduğuna karar vermenin her zaman mümkün olmaması yatmaktadır.⁸³ Savaş açma yetkisinin bağımsız ve egemen devletlere has bir yetki olduğu ve savaş bir kez başladıktan sonra (savaş hukuku tüm taraflara öldürme, el koyma vb. yetkileri tanıdığı için) haklı ve haksız eylemlerin her iki tarafça da işlenebileceği düşünüldüğünde, haklılık ve haksızlık mefhumları kolayca birbirine karışabilmektedir. Ayrıca Korman'ın belirttiği iki husus da fethin hukuken meşru

⁷⁹ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 45-47; Vattel, *The Law of Nations*, 471; Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi*, 197 ve Vitoria, "Yerliler Üzerine İkinci Ders", 116-17.

⁸⁰ Ereter, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", 3.

⁸¹ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 199; Vattel, *The Law of Nations*, 485; ; Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi* 197 ve Vitoria, *Dersler*, 120-21.

⁸² Örneğin Vitoria, "Yerliler Üzerine İkinci Ders", 129 ve Vattel, *The Law of Nations*, 489.

⁸³ Korman, *The Right of Conquest*, 27.

olarak tanınmasını gerektirmiştir. Bunlardan ilki, uluslararası düzenin devamlılığı için fethin tanınmasının zorunlu olmasıdır. Buna göre, eğer fetih tanınmazsa, savaşların şiddeti ve süresi sınırlanamaz. Galip gelen taraf, mağlup devleti tümüyle yıkmadan ve halkını yok etmeden zaferini güvence altına alamayacaktır. Dolayısıyla muharebenin sonucu belli olduğunda fethin bir barış anlaşmasıyla onaylanması, savaşların zararını azaltabilir.⁸⁴ İkinci olarak fethin tanınması, uluslararası hukukun istikrarına hizmet edecektir. Zira bu tanınma, savaşın bitirilip barışın tekrar tesisini sağlayacak ve barışın esas, savaşınsa arızî bir durum olduğunu gösterecektir.⁸⁵

Fetih hakkının dolaylı biçimde kabulü, esasen belirli bir toprak parçasının savaşan devletler arasında el değiştirmesiyle ilişkilidir. Burada önemli bir mesele de, fethedenlerin, fethedilenler üzerinde sahip oldukları haklardır. Bu hususun egemenlikle ve mülkiyetle ilişkisi yukarıda ele alındığı için burada esaret ve köleliğe dair savlar ele alınacaktır. Vitoria, masumlarla ilgili özel koşulları saklı tutmak kaydıyla, özgürlük de mülkiyetin bir parçası olduğu için düşmanların ve onların kadınlarının ve çocuklarının köleleştirilebileceğini kabul eder.⁸⁶ Grotius, bu hususta çok daha nettir: Kamusal savaşta ele geçirilen herkesin köle olduğunu belirtir. Dahası, her ne kadar medeni halkların kendilerine yakışmayacak davranışlardan uzak durması gerektiğini belirtse de, savaş esirlerinin öldürülmesini, ele geçirilen bir beldenin toplu olarak cezalandırılmasını ve hatta kadınların ve çocukların fethedenlerin insafına bırakılmasını savaşın olağan bir durumu olarak kabul eder.⁸⁷ Bu kabulün arkasında, kamusal savaşın birbiriyle savaşa tutuşan iki devletin tüm uyruklarını, birbirlerinin düşmanı haline getirdiği varsayımı bulunur.⁸⁸ Grotius'a göre dönemin savaş anlayışı gereği, düşman ülkesinde karşılaşılan herkesten, silah

⁸⁴ Korman, *The Right of Conquest*, 19. Lakin bu varsayımın da zayıf noktası, haklı olsun veya olmasın tüm savaşların sonuçlarını meşrulaştırma ve dolayısıyla haklı savaş mefhumunu tümüyle kaybetme tehlikesinde yatar.

⁸⁵ Korman, *The Right of Conquest*, 25. Bu iki sav arasındaki farklılık şuradadır: İlki, bir olay olarak savaşın sona ermesinin maddi kazançlarına dikkat çeker; ikincisi ise diplomatik ilişkilerin tekrar barışa dönmesinin uluslararası toplum ve hukuk açısından yararlarını öne çıkarır.

⁸⁶ Vitoria, "Yerliler Üzerine İkinci Ders", 135-36.

⁸⁷ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 251-56. Ayrıca bkz. Yıldırım Torun, *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Ankara: Orion, 2015, 119-20.

⁸⁸ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 250. Vattel de bunu doğrular ve Romalıların kamusal düşman (*hostis*) ile özel düşman (*inimicus*) arasında kavramsal bir ayrımı koruduklarını ama çağdaş dillerde bu ayrımın kaybolduğuna işaret ederek düşmanı "Bir ulusun açık savaş halinde olduğu kişi" olarak tanımlar. Bkz. Vattel, *The Law of Nations*, 509.

taşısın taşımaması, zarar görülebileceği düşünülmektedir.⁸⁹ Savaşın tümüyle devletleştirilip kamusallaştırılmadığı bu dönemde asker-sivil ayrımı henüz yerleşmemiştir. Bu ayrımın yokluğunda, çocuk, kadın veya yaşlı fark etmeksizin herkese düşman olarak muamele edilir ve savaş kazanıldığında esir alınır. Aydınlanma felsefesine dek Yeni Çağ düşüncesinin yaygın bir kabulü, savaşta yenilgi sonucu esir düşmenin köleliği meşrulaştırdığıdır. Her ne kadar köleliğin doğaya aykırı bir durum olduğu genel olarak kabul görse de, savaş ve fetih durumu buna önemli bir istisna teşkil eder. Zira savaşta yenilen kişi, tümüyle galibin insafına ve merhametine kalmıştır. Canının bağışlanması karşılığında fethedenin tabiyetine ve hizmetine girmesi, makul bir anlaşmadır.⁹⁰ Nitekim yukarıda belirtildiği gibi fatihin fethedilenler üzerinde despotik bir iktidara sahip olduğu yani onları efendileri olarak yönetme hakkını taşıdığı anlayışı da yine aynı noktaya, canının bağışlanması karşılığında özgürlüğünü teslim etmeye bağlanmaktadır.

370

Mamafih yenilgi sonucu kölelik anlayışı Yeni Çağ'da giderek daha çok eleştirilmeye başlanmıştır. Ana savı yani canını kurtarmak için özgürlüğünden vazgeçmeyi pek eleştirmeyen Locke, bunu haklı savaşla titizce sınırlandırmış ve sadece haksız savaşa yol açan hükümdar ve maiyetine özgü bir durum kabul ederek haksız savaş kararında bir rolü olmayan kitleleri hariç tutmuştur. Daha önemlisi, her kuşağın özgür doğduğunu, babalarının yanlışlarının sorumluluğunu üstlenmeyeceklerini ve miras hakkının dokunulmazlığını vurgulayarak despotik iktidarı sadece bir kuşakla sınırlandırmıştır.⁹¹ Rousseau ise Grotius'u açıkça eleştirerek fetih sonucu kölelik savını temelden reddetmiştir. Rousseau'nun karşı çıkışının hem etik hem de siyasal boyutu bulunmaktadır. Etik açıdan canını korumak için özgürlüğünü feda etmek, daha büyük bir kötülükten kurtulmak için daha hafif bir kötülüğe razı gelmek olarak görülemez. Zira özgürlüğün kaybedildiği bir hayat, değerini de kaybetmiştir. Öte yandan yenilgi sonucu esir düşen bir kişinin veya halkın efendisine boyun eğmesi, zorlamaya dayandığı için buradan bir yükümlülük çıkarılamaz. Güç yoluyla sağlanan üstünlük, "haklılık" olarak görülemez. Bir anlaşma

⁸⁹ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 249.

⁹⁰ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi* 197. Grotius, bu tarz köleleştirmenin farklı dinden halklar arasında yürürlükte olduğunu; Hıristiyanların ve Müslümanların kendi aralarındaki savaşlarda bunu kullanmadığını söyler. Fakat yenik düşmanın bir fidye ödeyerek özgürlüğüne kavuştuğunu hatırlatarak asıl teamülün yenilgi sonucu kölelik olduğunu belirtir. Bkz. Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 270-71.

⁹¹ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, 160.

yapılsa bile, gerçek bir rıza üstüne kurulmadığı için savaş durumunu devam ettirmek dışında bir anlam taşımaz.⁹² Rousseau'nun itirazının siyasal boyutu, savaşın esasen kamusal savaş olduğunun vurgulanmasına dayanmaktadır. Buna göre savaş, insanlar arasında değil, devletler arasında cereyan eden bir süreçtir. Savaş sırasında karşı karşıya gelen insanlar arasında gerçek bir düşmanlık bulunmamaktadır; onlar, askerlik görevi nedeniyle tesadüfen karşılaşarak çatışmaktadırlar. Bu bağlamda savaşın salt devletler arası bir ilişkiye dönüşmesi (halkların topyekûn çatışması olmaktan çıkması), zaferin ve fethin sadece düşman devlet üzerinde sonuçlar yaratmasının fakat mağlup devletin muharip güçlerine dâhil olmayan sivil yurttaşlarını çatışma dışı ve dolayısıyla köleleştirmeden azade kılınmasının yolunu açmıştır.⁹³ Bu minvalde ilerleyen Aydınlanma düşüncesi, savaş sonucu köleliği reddettiği gibi, köleliğin tümüyle ilgasına yönelik bir anlayışın da gelişmesini sağlamıştır. Savaşın artık salt kamusal savaş olarak görülmesiyle ve uluslararası hukukça çerçevesiyle birlikte fetih de sadece devletler arasında görülen bir toprak ilhakı sorununa dönüşmüştür. Fransız Devrimi'nden sonra gerek ulusal egemenlik düşüncesinin ve kendi kaderini tayin hakkının gerekse de liberal mülkiyet anlayışının yerleşmesi, Yakın Çağ düşüncesinde fetih hakkının dönüşmesini getirecektir. Ancak bu, başka bir çalışmanın konusudur.

371

Sonuç

Bitirirken, güncel tartışmalarda giderek daha sık kullanılmaya başlanan fetih hakkının doğduğu dönemden beri içerdiği gerilimleri ve belirsizlikleri gözden geçirmek yararlı olabilir. Yeni Çağ, Orta Çağ'ın kurum, inanç ve yapılarının çözüldüğü fakat modern dönemlerin ilke, kural ve yapılarının henüz belirmediği bir ara döneme karşılık geldiğinden, fetih hakkı için özellikle elverişli bir dönem arz etmektedir. Nitekim fetih hakkı kuramları bu dönemde verimli tartışmalarla biçimlendikten sonra devletler arası dengelerin görece sabitleşmesiyle ve meşruiyete dönük yeni kuramlarla giderek etkisizleşmiştir. Bu dönemde hem coğrafi keşiflerin ortaya çıkardığı yeni sorunlar hem egemenliğin kökenine dair yeni felsefi tartışmalar fetih hakkı sorunsalının farklı boyutlarının tartışılmasına imkân vermiştir.

⁹² Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 41-42.

⁹³ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 39-40; Korman, *The Right of Conquest*, 32.

Coğrafi keşifler, öncelikle insan nedir sorusunu ve ardından ötekine yönelik sorumluluğu gündeme getirmiştir. Bu sorunun basit yanıtı, dinde aranmıştır. Tanrı'nın yaratışından gelen eşitlik ve din kardeşliği, fethi, tebliğ ve ihtida sorununa indirgemıştır. Lakin yeni topraklar ve halklar üzerinde egemenlik kurma mücadelesi, bir yandan dini araçsallaştırırken diğer yandan yönetme ve mülk edinme hakkını meşrulaştırmayı gerektirmiştir. Papanın, imparatorun evrensel otoriteleri, *homunculi* olduğu düşünülen yerlilerin vesayet altına alınması gereği, haklı savaş gibi gerekçeler bu bağlamda ileri sürülmüştür. Bu tartışmaların içinde Vitoria'nın (ticaret ve tebliğde bulunma hakkını da kapsayan) iletişim hakkı kuramı, liberalizmin fethiye bakışını hazırlayan önemli bir adım olmuştur. Öte yandan burada asıl sorun, fetih hakkı-mülkiyet hakkı geriliminde ortaya çıkmıştır. Fetih, özel mülkiyet hakkına üstün müdür? Mülkiyet hakkının özüne zarar vermeden bu soruya yanıt, Locke'un kuramıyla dolaylı ama etkili biçimde verilmiştir. Buna göre insanın dünyayı dönüştürmesi, doğal kaynaklara ve zenginliklere katma değer eklemesi, emekle olmaktadır. Bu bakımdan gerekli azme, çalışkanlığa ve üretkenliğe sahip olmayan yerlilerin elinden topraklarının zor aracılığıyla değil de iktisadi amaçla alınması, hem bu ele geçirmeyi yerlilerin de yararına uygun hale getirmekte hem de mülkiyet hakkının özünün siyasal bir müdahaleyle zedelenmemesini sağlamaktadır. Nitekim daha sonra ABD, Avustralya gibi ülkelerde göçmenlerin yerlilerin topraklarına el koyarak mülkiyet yapısını dönüştürmeleri tam da bu mantığa dayandırılmıştır.

Fetih hakkının, egemenliğin ve hukukun kaynağı olarak görülmesi, fethedenler ile fethedilenler arasındaki tahakküm ilişkisinin haklılaştırılması sorununu gündeme getirir. Bu bağlamda fetih, fatih halkın ayrıcalıklarının dayandırıldığı temel kaynak olarak gösterilmektedir. Öte yandan fetih hakkının zafiyeti de burada belirmektedir. Askerî üstünlükle yani güçlülükle tanımlanan haklılık, fethedenlerin gözünde kendi kendisini doğrulayan bir olgu gibi görülürken, tabi kılınanların gözünde mecburen ve kerhen katlanılan bir zillet durumudur; asla meşru değildir ve gelecekteki bir zaferle değiştirilebileceği hayali mütemadiyen sürdürülür. Hâlihazırdaki devlet, hukuk, kurumlar, ritüeller vs. hepsi sadece güçlünün ayrıcalıklarını imlemekte ve fethedilenlerin indinde zulüm, baskı ve haraç olarak anlaşılmaktadır. Kısacası, fetih hakkına dayanan egemenlik, ebedi bir iki toplumlu yapı oluşturmaktadır. Nitekim fetih hakkının bu açmazını gören başarılı

fatihler, fetihlerinin aslında fetih olmadığını, kadim bir hakkın tekrar tesisine karşılık geldiğini vurgulamışlardır.

Son olarak haklı savaş öğretisi, yalnızca uğranılan bir haksızlığın giderilmesinin meşru bir savaş nedeni olduğunu, bunun dışında bir saikle savaş açmanın haksızlığını vurgulayarak salt fetih için savaş yapmayı gayrimeşru ilan eden bir yaklaşımdır. Haklı savaş öğretisinin, özellikle savaşın haklı bir zemine dayanmasını ifade eden *jus in bello* boyutu, fetih hakkını ilgilendirmektedir. Burada da, savaşın bir haksızlığa dayalı olarak başlatılması, kararın meşru otoritelerce alınması ve iyi niyet çerçevesini içinde, başlangıçtaki haksızlığın telafisi amacıyla orantılı olarak uygulanması hususları öne çıkmaktadır. Haklı savaş öğretisi, Yeni Çağ savaş anlayışının bir başka özelliği olan köleliği meşrulaştırmak bakımından önemlidir. Buna göre kölelik her ne kadar doğa-dışı kabul edilse de, yenilen bir kişinin canını bağışlatmak karşılığında özgürlüğünü kaybederek başkasının hizmetine girmesi olağan bir durum olarak görülmüştür. Ancak savaş sonucu kölelik anlayışı, güçlülükten hakkın türetilmesi nedeniyle eleştirilmiş ve savaşların salt devletler arası çatışmalar haline gelmesiyle geçersizleşmiştir. Sonuç olarak Yeni Çağ siyaset düşüncesi, farklı açılardan fethin bir hak tesis edip etmediğini tartışmış; bu tartışmalar daha sonra siyaset felsefesinin meşruiyet kuramlarına ve uluslararası hukukun gelişimine etkide bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Akal, Cemal Bâli, *Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı*, Ankara: Dost, 2005.

Bartlett, Robert, *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950-1350*, New Jersey: Princeton University Press, 1993.

Black, Jeremy, *Kısa İngiltere Tarihi*, çeviren Ekin Duru, İstanbul: Say, 2015.

Benjamin Constant, "The Spirit of Conquest" içinde *Political Writings*, İng. çeviren ve ed. Biancamaria Fontana, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 51-83.

Buranelli, Vincent, "The Historical and Political Thoughts of Boulainvilliers", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 18, No. 4, 1957, 475-94.

Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Cilt 2 Den-İzz, İstanbul: Ötüken, 2007.

374

Ereter, Fulya A. "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 3, 2004, 1-36.

Fayda, Mustafa, "Fetih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, Ankara: TDV Yayınları, 1999, 467-70.

Foucault, Michel, *Toplumun Savunmak Gerekir*, çeviren Şehsuvar Aktaş, İstanbul: YKY.

Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku (Seçmeler)*, çeviren Seha L. Meray, İstanbul: Say, 2011.

Gümplova, Petra, "Rights of Conquest, Discovery and Occupation and The Freedom of Seas: A Genealogy of Natural Resource Injustice", *Isonomia*, 54, 2021.

Hill, Christopher, *Puritanism and Revolution*, New York: St. Martin's Press, 1997.

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, çeviren Semih Lim, İstanbul: YKY, 2008.

Charles Cheney Hyde (1936), "Conquest Today", *The American Journal of International Law*, Vol. 30, No. 3, 1936, 471-76.

Johnson, James Turner "Haklı Savaş", *Blackwell Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi*, Cilt I (A-J), çev. B. Peker ve N. Kırac, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, 321-25.

Kabağağaç, Sina ve Alova, Erdal, *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sosyal, 1995.

- Kadri, Sadakat, *Dava: Sokrates'ten O.J. Simpson'a Yargılamanın Tarihi*, çeviren Gökhan Arıkan, İstanbul: Kolektif Kitap, 2021.
- Kant, Immanuel, *Metaphysical Elements of Justice*, İng. çeviren John Ladd, Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc., 1999.
- Kearney, Hugh, *Britanya Adaları Tarihi*, çeviren Özgür Umut Hoşafçı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015.
- Korman, Sharon, *The Right of Conquest*, Oxford: Clarendon Press, 2003.
- Las Casas, Bartolomeo de, *Yerlilerin Gözyaşları*, çeviren Oktay Etiman, Ankara: İmge, 2009.
- Lessnoff, Michael, *Social Contract*, Londra: MacMillan Education Ltd., 1986.
- Locke, John, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, çeviren Fahri Bakırcı, Ankara: Babil, 2004.
- Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar*, çeviren Kemal Görgülü, Ankara: Sosyal, 1998.
- Pufendorf, Samuel, *Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi*, çeviren Reha Kuldaşlı, İstanbul: Timaş Akademi, 2023.
- Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çeviren Alpagut Erenuluğ, Ankara: Öteki, 1999.
- Sieyès, Emmanuel Joseph, "What is the Third Estate?", *Political Writings* içinde, ed. ve İng. çev. Michael Sonencher, Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc., 2003, 92-162.
- Smith, Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, çeviren Sonay Bayramoğlu, Ankara: Dost, 2002.
- The Oxford Universal Dictionary Illustrated*, Vol. I A-M, Londra: The Caxton Publishing Company Ltd, 1967.
- Torun, Yıldırım, *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Ankara: Orion, 2015.
- Vattel, Emer de, *The Law of Nations*, İng. çeviren Thomas Nugent, ed. Béla Kapossy - Richard Whatmore, Indianapolis, Liberty Fund, 2008.

Vitoria, Francisco de, "Yeni Keşfedilen Yerliler Üzerine İlk Ders" çeviren Merve Sağıroğlu, içinde *Dersler*, der. Cansu Muratoğlu, Ankara: Dost, 2017, 39-109.

Vitoria, Francisco de, "Yeni Keşfedilen Yerliler Üzerine ya da Yeni Keşfedilen Barbarlara İspanyolların Savaş Açma Hakkı Üzerine İkinci Ders" çeviren Ali Dokuzlu, içinde *Dersler*, der. Cansu Muratoğlu, Ankara: Dost, 2017, 110-45.

İnternet Kaynakları

Tanisha M. Fazal, "The Return of Conquest?", *Foreign Affairs*, Nisan 6, 2022, Erişim Tarihi: Ekim 12, 2024, <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-06/ukraine-russia-war-return-conquest>.

Christopher Phillips, "The Return of Conquest Wars", *Al Majalla*, Aralık 26, 2023, Erişim Tarihi: Ekim 12, 2024, <https://en.majalla.com/node/306971/politics/return-conquest-wars>.

Yves Winter, "Conquest", *Political Concepts: A Critical Lexicon*, (t.y.), Erişim Tarihi: Aralık 4, 2023. <https://www.politicalconcepts.org/conquest-winter/>.

(y.y.), "Conquest", *Online Etymology Dictionary*, (t.y.), Erişim Tarihi: Aralık 6, 2023. <http://etymonline.com/search?q=conquest/>.